

поскольку частное право не работает без отлаженного публичного права и, наоборот, а действие одной ветви должно подкрепляться действием другой, второй блок представляют нормы государственного охранительного регулирования, в том числе, направленные на стимулирование и поддержку этого вида деятельности, а также правила создания системы органов государственного управления инновационными процессами с определением их компетенции. Этот блок норм объемный, но в значительной степени не упорядочен. По мнению автора, причина тому – полный отрыв от норм гражданского законодательства и множественность уровней государственной власти, на которых формируется государственная инновационная политика.

Выводы и рекомендации. 1. Инновационное законодательство в Украине развивается не только медленно и непоследовательно, но и без четкой концепции, вне определения методов правового регулирования, предмета регулирования и круга регулируемых отношений. 2. При выборе правовой модели инновационной деятельности надлежит исходить из того, что не может быть отдельного (самостоятельного) правового механизма, сконструированного для решения частных задач инновационной деятельности как одного из видов экономической деятельности.

Список литературы. 1. *Азимов Ч.Н.* Договорные отношения в области научно-технического прогресса. Харьков, 1981. С. 37. 2. *Бентли Л., Шерман Б.* Право интеллектуальной собственности: Авторское право / Пер. с англ. В.Л. Вольфсона. СПб., 2004. 3. *Волынкина М. В.* Гражданско-правовая форма инновационной деятельности//Автореф. дисс...к.ю.н. по спец. 12.00.03 гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. – М.: Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации, 2007.- 45с. 4. *Волынкина М.В.* Правовое регулирование инновационной деятельности: проблемы теории. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 198 с. 5. *Дозорцев В.А.* Законодательство и научно-технический прогресс. М., 1978. - 232с. 6. *Закон Украины «Об инновационной деятельности» № 40-IV от 4 июля 2002 г.* 7. *Коммерциализация результатов научно-технической деятельности: европейский опыт, возможные уроки для России. Приложение 2.1.* М., 2006. – 343с. 8. *Миц Б.И.* Правовое обеспечение научно-технических разработок. Свердловск, 1989. – 167 с. 9. *Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы: Доклад Всемирного банка.* М., 2003. С. 7. 10. *Хозяйственный кодекс Украины от 1 января 2004 г.*

Подано до редакції 12.03.2009

УДК 338.45:621(477)

М.П. ХОХЛОВ, д.е.н, проф., ХНЕУ

МАШИНОБУДІВНА БАЗА ЦІЛІСНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ КРАЇНИ

Випереджаючий розвиток машинобудівельної галузі як матеріально-технічної бази цілісного господарчого комплексу країни є важливішою умовою забезпечення самодостатності її

економіки у глобальному економічному просторі. Це вимагає корінного удосконалення механізму господарювання в напрямку світової тенденції посилення планомірності науково-технічного прогресу.

Priority development of machine-building industry as a material and technical base of integral economic complex of country is the important condition of providing of self sufficient of its economy in global economic space. It requires the considerable improvement of management mechanism in the direction of world tendency of strengthening of state regularity of scientific and technical progress.

Ключові слова: машинобудівний комплекс, матеріально-технічна база, багатогалузева структура економіки, цілісний господарчий комплекс

Вступ. Суспільна практика побудови незалежної самодостатньої економіки України, історія якої сягає два десятиріччя, зі зростаючою наполегливістю виставляє на передній план необхідність подолання роздробленості структури національної економіки, формування в країні цілісного господарського комплексу. Природно, такий комплекс має бути сформований на міцній матеріально-технічній базі, що неодмінно викликає потребу у випереджаючому розвитку вітчизняного машинобудування як надійного й усталеного постачальника підприємств сучасними засобами праці, які відповідають світовим досягненням науки й техніки. Це свідчить про *високу актуальність* дослідження існуючого стану машинобудівного комплексу країни й теоретичне обґрунтування напрямів його розвитку в ракурсі формування цілісної господарчої системи національної економіки.

Постановка задачі. Проблемі науково-технічного прогресу, необхідності освоєння інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, як чиннику забезпечення конкурентоздатності економіки України у глобальному просторі приділяється значна увага вітчизняних науковців [1– 5, інші], що однак не знаходить відповідного відлуння у практиці господарської діяльності підприємств. Значно менше уваги приділяється теоретичному обґрунтуванню необхідності формування цілісного господарського комплексу країни, в якому базисне положення має займати машинобудівний комплекс. Це викликає необхідність постановки задачі дослідження, яка визначена його метою — обґрунтування нагальної потреби у відродженні машинобудування в ракурсі побудови цілісного господарського комплексу економіки України.

Методологія дослідження базується на діалектичній логіці, яка дозволяє визначити сутнісний зміст економічних процесів, що досліджуються, їх взаємозв'язок та перспективні напрямки розвитку, методи порівняння на основі

статистичної обробки інформаційних матеріалів, узагальнення причетної до теми дослідження наукової літератури.

Результатами дослідження є наступні теоретичні положення.

Після отримання країною політичної самостійності найважливішим завданням становлення національної економіки є економічне будівництво держави — підведення під нові політичні реалії міцного економічного базису. Тому в першу чергу необхідно загострити увагу до формування в країні цілісного господарського комплексу. Держава, що виникла на світовій арені, повинна самостійно потурбуватися про забезпечення своєї економічної безпеки, довести свою життєздатність, тобто бути конкурентоздатною на міжнародних ринках товарів, капіталів, послуг. Проте, як вже відмічалось, одному з найважливіших аспектів проблеми будівництва самодостатньої конкурентоздатної в глобальному просторі економіки — формуванню цілісного господарського комплексу країни — приділяється недостатньо уваги. Налагодження цього процесу є наразі особливо актуальним, оскільки на практиці під тиском приватного інтересу отримання сьогочасної вигоди від вивозу за рубіж окремих видів товарів, орієнтація лише на експортно орієнтовані галузі виробництва відбувається дезінтеграція господарського комплексу національної економіки України. Структура економіки набуває риси, не властиві сучасній розвиненій державі. Це протистоїть інтересам держави у посиленні економічної безпеки, зміцненні її позицій в глобальній системі економічних відносин.

Кожна розвинена держава, не дивлячись на певний рівень спеціалізації в системі міжнародного розподілу праці, ступінь інтеграції у світовий ринок, спирається на власну багатогалузеву економіку. Наприклад, якщо США експортує лише вісім відсотків ВВП внаслідок самого місткого серед розвинених країн власного внутрішнього ринку, який поглинає левову частку внутрішнього продукту, створюючи умови для ефективного розвитку економіки в умовах крупного індустріального виробництва, то Німеччина експортує майже половину свого валового внутрішнього продукту, інші країни — біля його чверті (таблиця 1).

Таблиця 1

Наявність базових галузей промисловості і частка експорту в групі економічно розвинених країн, 2008 р. [Розрахунок: б, р.р.758, 761, 774, 829, 831].

				Галузі промисловості

Країни	ВВП млрд. дол.	Експорт млрд. дол.	Частка експорту у ВВП %	Добувна	Машинобудування	Хімічна	Автомобільна	Металургія	Авіаційна	Електроніка
США	13800	1100	8,0	+	+	+	+	+	+	+
Німеччина	2800	1300	46,4	+	+	+	+	+	+	+
Франція	2000	548	27,4	+	+	+	+	+	+	+
Велика Британія	2100	441	21,0	+	+	+	+	+	+	+

Однак не дивлячись на сильну тенденцію до економічної інтеграції, й на відмінність позицій, які займають національні економіки в цьому процесі, загальною ознакою для розвинених країн є те, що вони зберігають багатогалузеву структуру економіки, розвивають і укріплюють свої внутрішні ринки. Виходячи на міжнародні ринки, вони не руйнують цілісність власного цілісного господарського комплексу. Наявність в національній економіці такого „ядра самодостатності” служить вагомою підставою для виходу на світові ринки і активної участі у світогосподарських відносинах на рівноправних основах.

Між країнами налагоджені стійкі потоки товарів, які сприяють розвитку партнерів. Загальна картина експорту і імпорту товарів між розвинутими країнами представлена в таблиці 2. Слід пояснити, що показники зовнішньої торгівлі США, у зовнішньоекономічних відносинах яких привалюють сусідні країни, помітно відрізняються від показників європейських держав. На Канаду припадає 16 % імпорту й 22,2 % експорту, Мексику, відповідно, 10,4 % та 12,9%, а також Китай — 15,9% та 5,3%.

Таблиця 2.

Напрями експорту і імпорту товарів в групі країн, долі в експорті і імпорті, 2008 р. [Там же].

Країни	Експорт %						Імпорт %					
	Німеччина	Велико-британія	Франція	Італія	Іспанія	США	Німеччина	Велико-британія	Франція	Італія	Іспанія	США
США	н.д.	4,4	н.д.	н.д.	н.д.	х	4,8	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	х
Німеччина	х	7,3	9,7	6,7	н.д.	8,6	х	5,9	8,7	5,5	н.д.	5,1
Велика Британія	10,9	х	10,4	н.д.	н.д.	13,9	12,8	х	6,9	н.д.	н.д.	8,9
Франція	15,6	8,2	х	8,9	9,6	5,7	19,0	6,5	х	8,3	7,0	н.д.
Італія	13,2	6,1	11,7	х	7,3	7,6	16,7	н.д.	9,2	х	4,1	н.д.

Для розвинутих країн міжнародна торгівля, що базується на власних цілісних господарських комплексах, розгалужених багатогалузевих економіках — це взаємні потоки високотехнологічних товарів, що сприяє розвитку національних економік партнерів.

У протилежному випадку, коли в країні порушується цілісність економіки, втрачається її багатогалузевість — то є шлях до вкрай нестійкого положення, посилення залежності від стихійних процесів, що відбуваються на світових ринках, перехід у ряди так званих менш розвинутих країн.

На міжнародній арені Україна ще й досі розглядається як держава, що володіє розвиненою добувною промисловістю, могутніми електростанціями, машинобудуванням, в тому числі транспортним, хімічною промисловістю, виробництвом сільськогосподарської продукції [Там же, р. 828]. Слід не втрачати, а укріпляти це положення. Подолання тенденції поглиблення розбіжності у розвитку галузей національної економіки, формування цілісного господарського комплексу — нагальна проблема, вирішення якої наблизить країну до європейського співтовариства, як самодостатнього рівноправного партнера.

Друга проблема, що витікає з першої — необхідність формування цілісного господарського комплексу країни на новій матеріально-технічній базі, що відповідає сучасним вимогам та досягненням науково-технічного прогресу й реалізується, в першу чергу, у розвитку машинобудування.

Машинобудівний комплекс відіграє у індустріально розвинутій економіці авангардну роль, бо він забезпечує усі сфери виробництва, матеріального й нематеріального, засобами праці, що має вирішальне значення не тільки для науково-технічного прогресу, усталеного зростання суспільної продуктивності праці, але й для збагачення інтелектуального потенціалу країни. Рівень розвитку машинобудування — не тільки показник економічного та промислового розвитку країни. Він відображає загальний стан виробничої культури суспільства, досягнення фундаментальної та прикладної науки, ступінь її технологічної реалізації, систему підготовки кадрів, інженерне забезпечення виробництва.

Системна криза 90-х років в Україні, яка ознаменувалася не тільки значним падінням обсягів виробництва, як у масштабі національної економіки в цілому, так і в найважливіших її галузях, справила руйнівний вплив на розвиток машинобудівних підприємств. Відбулися вельми несприятливі зміни в структурі економіки на шкоду машинобудуванню, порушення її цілісності, придбання ознак монокультурного господарства.

Про це переконливо свідчить динаміка структури промислового виробництва (таблиця 3). Помітною є глибока і вельми небезпечна розбіжність в напрямках руху галузей. Серед галузей промислового виробництва лідируюче положення зайняла чорна металургія, зросла доля електроенергетики. На мізансцену відсунуто машинобудування. За наступні три роки, що передували черговій фінансово-економічній кризі, не вдалося змінити ситуацію, посилити роль машинобудування, й воно залишається серед аутсайдерів важкої промисловості. Не порушено сировинну спрямованість розвитку національної промисловості.

Таблиця 3

Динаміка галузевої структури промисловості України, % [7].

Галузі промисловості	1990	1998	2000	2003	2005
Електроенергетика	3,2	16,5	12,1	11,3	15,9
Чорна металургія	11,0	22,9	27,4	21,8	22,1
Хімічна і нафтохімічна промисловість	5,5	5,7	5,9	6,8	6,4
Машинобудування і металообробка	30,5	15,1	13,4	13,1	12,7
Промисловість будівельних матеріалів	3,4	3,3	2,7	2,9	-
Легка промисловість	10,8	1,5	1,6	1,3	1,1
Харчова промисловість	18,6	14,9	16,8	18,5	16,3

Зміни в структурі виробництва відбилися на обсягах випуску відповідних видів продукції. Після невеликого поживлення виробництво верстатів по обробці металу скоротилося за 2003 — 2008 роки у 1,23 рази, електродвигунів та генераторів постійного струму — 1,52, змінного струму — 1,45 [Розрахунок: 7]. У збиток комплексному відтворенню цілісного господарського комплексу національної економіки, випереджаючому розвитку машинобудування, перевага віддається „проривам ” на окремих ділянках виробництва: чорних металів, частково — продукції хімічної промисловості, технічних сільськогосподарських культур. Відтворюється економіка монокультурного типу. Розбалансованість господарського комплексу призводить до того, що при гострій потребі у розвитку таких металомістких галузей як машинобудування, країна експортує до чотирьох п'ятих продукції, яку виробляє металургійна промисловість, що є також об'єктивною характеристикою ситуації, що склалася в промисловості України.

Слід відмітити, що в різних урядових програмах соціально-економічного розвитку визначається провідна роль машинобудування, необхідність його випереджаючого розвитку [Див., напр., 5, с. 172 - 174]. Передбачалось зростання фізичного обсягу продукції машинобудування за 2002 — 2006 роки у 1,8 рази, а до 2011 роки — у 3,2 рази [Там же, с. 174]. Однак на практиці доля машинобудування та металообробки за минулі роки не тільки не підвищилася, а й знизилась.

Причиною кризового стану машинобудування, стагнації й навіть втрати його окремих галузей, наприклад, виробництва моторів у Харкові, який нещодавно відносився до одного зі світових центрів дизелебудування, фахівці вважають повну відсутність системного підходу до проблем машинобудування [8,с.1] . Системний, фундаментальний підхід до відродження машинобудування означає, в першу чергу, перебудову механізму господарювання, що склався в країні. Він на ділі виявився витратним, не інноваційним й не інвестиційним, неспроможним мобілізувати ресурси на вирішення ключових стратегічних проблем, до яких відноситься випереджаючий розвиток машинобудування.

Необхідним є корінний перегляд економічної політики, відмова від ілюзій „вільного ” ринку з його програмним гаслом: „Чім менше держави, тим краще!”. Навпаки, необхідна активізація державного будівництва, щоб держава як головне інституційне утворення суспільства на ділі стала здатним ефективно виконувати призначені йому функції. Необхідне посилення плановірності як у формуванні цілісного господарського комплексу країни, так і у розвитку його основи — також цілісного машинобудівного комплексу. Потрібно звільнитися від ідеологічних шор неприйняття загальнодержавного планування. Важливим при цьому є не розробка безлічі формальних державних програм і планів, а підведення під державну регулятивну політику реального механізму управління й контролю її реалізації. Прикладом може служити планова діяльність європейських держав, Японії у складний період відбудови економіки після Другої світової війни. „Японська держава і його інститути, — пише дослідник японської індустріальної системи Ч. Макміллан, — утворилися в значній мірі не на ідеологічній основі, а на прагматичній — пристосуванні до обставин ” [9, с. 77]. Практичним результатом було те, що, не покладаючись лише на іноземну допомогу, урядом Хатояма був прийнятий в 1955 р. і потім успішно реалізований перший п'ятирічний план, який мав знаменну для нас назву: „П'ятирічний план самозабезпечення”. Він мав мету „досягнення економічної автономії і повної зайнятості, що спираються на стабільну економіку”, а в якості першої задачі — зміцнення промислової бази [Там же, с. 106, 107]. За ним слідом пішли інші п'ятирічні плани, які вивели машинобудування та країну в цілому у світові лідери.

Результати дослідження приводять до висновків, що сучасна світова економічна криза вимушує переглядати багато усталених уявлень щодо господарського життя суспільства в умовах глобалізації. Динаміка науково-технічних і соціальних процесів надто висока, щоб покладатися на стихію ринкових механізмів. Поле плановірності розширюється, удосконалюються його механізми. Вихід з економічної кризи, як стверджує економічна теорія й свідчить практика, починається з процесу

оновлення основного капіталу, у якому ведучу роль відіграє машинобудування. Важливо не відстати від світових тенденцій, приступити до планомірного формування цілісного господарського комплексу України на основі розвинутого машинобудування як умови забезпечення самодостатності та економічної незалежності країни.

Список літератури. 1. Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. — К.: Вид. ОП НДІБВ. — 1997. — 66 с. 2. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія /О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. Керівник ін. колективу і наук. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ. — 2001. — 733 с. 3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). / Наукова монографія/ — К., Видавництво «Світ Знань», 2002 р., 528 с. 4. Геєць В. М. Уроки та перспективи ринкових реформ і довгострокового економічного зростання в Україні. — Економічна теорія. — 2004. — № 3. — с. 3 — 27. 5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 — 2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с. 6. The World Almanac and Book of Facts 2009. — N.Y. — World Almanac Ed. Group, Inc. — 2009. — 1008 p. 7. www.ukrstat.gov.ua. 8. Матвиенко П. Тяжелая доля тяжелой промышленности. — Время. — 11 сентября 2009. 9. Макмиллан Ч. Японская промышленная система: Пер. с англ./ Общ. ред., вступ. ст. О.С.Виханского. — М.: «Прогресс», 1988. — 400 с.

Подано до редакції 13.03.2009

УДК 336.225.674

Н.О. БОНДАРЕНКО, к.е.н., проф., ХІФ УДУФМТ, Харків;
В.М. ТИМОФЄЄВ, д.е.н., проф., НТУ «ХПІ», Харків

ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

У роботі розглянуто сутність, види, форми економічного контролю та принципи його здійснення.

Essence, kinds, forms of economic control and principles of his realization, is in-process considered.

Ключові слова: фінансова криза, економічний контроль, сутність, види, форми, принципи.

Вступ. Дана тема є актуальною тому, що в умовах фінансової кризи зростає значення законного і ефективного використання державних коштів та, відповідно, контролю за їх рухом.

Постановка задачі. Метою статті є розкриття сутності, видів, форм та принципів економічного контролю.